

УДК 347.261

С. Тітова, канд. геогр. наук, доц.,
Л. Гребеник, студ.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО СЕРВІТУТУ ТА ЗЕМЛІ ОБОРОННОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

На основі обґрунтованих методологічних положень представлено особливості підстав установаження та припинення сервітутів для практичного застосування їх у військовій сфері. Розкрито зміст сервітутів у системі обмежень і відмежовано їх від способів легітимного встановлення меж права власності.

Ключові слова: земельний сервітут, користування, сервітуарій, власник, земельна ділянка.

Постановка проблеми. Питання сервітутних відносин стає все більш проблемним з позиції його дослідження. Інститут сервітуту успадкований із римського права. У різні історичні періоди ставлення до нього було неоднозначним. Обмеженість земельних ресурсів і постійне зростання потреби в земельних ділянках дав-

но потребують від науки вироблення таких дій, які б мінімізували суперечки, зберігаючи, з одного боку, наявне землекористування, а з іншого, забезпечували б інтереси інших власників як сусідніх земельних ділянок, так і інших об'єктів нерухомості. Сервітутні договори, заповіти, рідше позовні заяви, на жаль, укладаються не

часто, саме тому проблемним є дослідження видів сервітутів, а також змісту сервітутних договорів та інших різновидів документів. Оскільки суспільство нарешті зрозуміло, що земля є коштовним товаром, то почастишали випадки самовільного захоплення землі або порушення орендних відносин, тому процес формування земельного сервітуту є однією із проблемних тем на цей момент і потребує дуже часто судового розгляду.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важливе значення для земельного сервітуту має кількість матеріалів з приводу використання земельних ділянок, прав власників та землекористувачів. В Україні ця тематика представлена незначною кількістю досліджень. Тема розглядалась у декількох публікаціях вітчизняних авторів в окремих аспектах розроблення та впровадження технологій з використання земель, зокрема такими авторами, як: Черняга, А. Третяк, О. Дорош, Д. Добряк, А. Мартин та ін. Ученими було запропоновано різні варіанти тлумачення земельного сервітуту як ефективного засобу використання земель за цільовим призначенням та його основні характеристики та принципи.

Мета статті. Розкрити специфіку земельного сервітуту, установити його ознаки й визначити місце в системі правових явищ, спираючись на сучасне законодавство, з урахуванням норм земельного законодавства та правозастосування. Проаналізувати стан і розвиток земельного сервітуту в Україні в умовах сучасного суспільства з урахуванням специфіки військової сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. Схожість особистого сервітуту можна знайти в сучасних законодавчих актах права користування майном. Але користування майном у сучасному розумінні з сервітутом не асоціюється і являє собою самостійний вид прав. Майновий сервітут установлюється на одній земельній ділянці з метою одержання вигоди (користі) для іншої земельної ділянки. Сервітут мав особливі підстави виникнення. Майнові сервітуту могли одержувати лише власники чи добросовісні володарі земельної ділянки чи будівлі, на користь яких установлювався сервітут. Якщо ж земельна ділянка, для якої встановлювався сервітут, належала декільком власникам, то право сервітуту відносилось до кожного з них. Сервітут не існував доти, поки хоча б один із власників його не придбав. Особою, що мала право встановлювати сервітут, був власник майна, яким цей сервітут обтягувався. Аналогічно з придбанням сервітуту, якщо майном на правах власності володіли декілька осіб, усі вони були зобов'язані встановити сервітут для його виникнення. До способів виникнення сервітуту відносились: договір,

успадковане розпорядження власника майна – відмова, а також судове рішення.

Невичерпний перелік видів земельних сервітутів передбачений у земельному кодексі. Аналізуючи статтю, щодо видів сервітуту, можна стверджувати, що сервітуту поділяються залежно від того, яку користь вони надають земельній ділянці. Один із різновидів – це дорожні (право проходу та проїзду на велосипеді або транспортному засобі за умови наявного шляху), водні, у свою чергу, дозволяють прокладати водопровід на свою земельну ділянку через сусідню. Своєрідним сучасним земельним дорожнім сервітутом треба визнати право прокладання та експлуатації ліній електропередач, зв'язку, трубопроводів, інших лінійних комунікацій, якщо такі дії здійснюються без викупу (вилучення) земельних ділянок. Нерідко зустрічаються випадки, коли для військової сфери потрібні земельні ділянки з правом земельного сервітуту. Цікавим є право встановлення будівельних риштувань та складування будівельних матеріалів з метою ремонту будівель. Насправді, такі сервітуту можуть бути навіть різноманітнішими, ніж сільські [5]. Це, наприклад, право заборони будівництва певних споруд на суміжній ділянці, право використання суміжної стіни при відсутності іншого будівельного рішення, право заборони надбудови додаткових поверхів та інші. Міські сервітуту доцільно визначити і хоча б принципово сформулювати в регіональних та міських Правилах забудови, розробка і прийняття яких є обов'язковими для органів влади і місцевого самоврядування на підставі Закону України "Про планування і забудову територій" [1]. Право водопроводу – право проводити на свою земельну ділянку воду з чужої водойми або через чужу земельну ділянку. Є думка, за якою вживання терміну "природна водойма" має особливе значення, забороняючи встановлення сервітутів у випадку із штучною водоймою. За умови реального здійснення передбаченої ст. 59 Земельного кодексу України (надалі ЗКУ) можливості набуття у власність замкнених природних водойм (площею до 3 гектарів), українській земельній практиці може стати в нагоді існування давнього дорожнього сервітуту – права перепливати чуже озеро з метою сполучення із своєю земельною ділянкою. Власники землі та землекористувачі, які діють на підставі водних сервітутів, повинні узгоджувати свої дії зі ст. 46–48 Водного кодексу України 1995 року, який визначає чіткі межі між правом загального водокористування, яке здійснюється без дозволу, та спеціального водокористування з видачею відповідного дозволу [7].

Зважаючи, що перелік земельних сервітутів є відкритим, з таким підходом погодитися не можна.

Таблиця 1. Право земельного сервітуту: зміст і види

Право земельного сервітуту	Право власника або землекористувача земельної ділянки на обмежене платне або безоплатне користування чужою земельною ділянкою (ділянками).
Земельний сервітут	Може бути постійним і строковим. Не веде до позбавлення власника земельної ділянки, щодо якої встановлений земельний сервітут, прав володіння, користування та розпорядження нею. Здійснюється способом, найменш обтяжливим для власника земельної ділянки, для якої він установлений. Не може бути предметом купівлі-продажу, застави та не може передаватися будь-яким способом особою, в інтересах якої цей сервітут установлено, іншим фізичним та юридичним особам. Установлюється за домовленістю між власниками сусідніх земельних ділянок на підставі договору або рішення суду.
Види права земельного сервітуту	Право проходу та проїзду на велосипеді. Право проїзду на транспортному засобі по наявному шляху Право прокладання та експлуатації ліній електропередач, зв'язку, трубопроводів, інших лінійних телекомунікацій. Право відведення води зі своєї земельної ділянки на сусідню земельну ділянку. Інші земельні сервітуту

Слід розрізнити поняття земельного сервітуту як встановленого договором або судом речового права, наслідком якого є обмеження прав власників інших ділянок, та законодавчо встановлені обмеження прав власників земельних ділянок в інтересах сусідів, що не породжують речового права інших осіб. Широкого вжитку набувають земельні відносини в процесі формування земельного сервітуту. Вони являють собою відносини з приводу володіння та розпорядження, а не лише користування землею. Було б справедливо, якби землі для військових навчань також використовували, спираючись на право земельного сервітуту. Тобто уповноважена особа звертається у відповідний орган для встановлення сервітуту, якщо в цьому є необхідність. Наприклад, якщо землі, спеціально призначеної угрупованню, замало для навчань або іншого, або ж необхідна земельна ділянка більшої площі, то у визначеному законом порядку можна скористатися сервітутом на визначений термін.

Наведемо приклад розслідування військовою прокуратурою кримінального провадження щодо незаконного використання земель полігонів на півдні України (землі оборонного призначення). Рішенням суду було визнано недійсними 14 договорів з кількома агровиробниками (загалом 14 тис. га) за фактом незаконної передачі офіцерами-посадовцями частини земель оборони для вирощування сільгосппродукції. Зловживання службовим становищем при використанні отриманих на підставі цих договорів коштів, військова прокуратура Миколаївського гарнізону розпочала кримінальне провадження. Установлено і факт ухилення від сплати податків шляхом внесення до звітності недостовірних відомостей. У січні 2017-го суд визнав офіцерів винними у вчиненні корупційного правопорушення. Загалом використання земель не за цільовим призначенням, поперше, а, по - друге, для розширення площі для військових угруповань логічно було б укласти договір про встановлення сервітуту. На думку фахівців Головної військової прокуратури України, передумова цих порушень – брак нормативного врегулювання окремих правовідносин, пов'язаних з використанням земель оборони, що не дає права Міноборони скористатися законними можливостями отримати додаткові надходження.

Так, ч. 1 ст. 4 закону "Про використання земель оборони" надає військовим частинам право дозволяти за погодженням з органами місцевого самоврядування і в порядку, визначеному Кабміном, фізичним і юридичним особам вирощувати сільгоспкультури, випасати худобу, заготовляти сіно на землях, наданих їм у постійне користування. Незважаючи на те, що відповідно до ст. 7 цього ж Закону Уряд мав у шестимісячний строк вжити заходів нормативного врегулювання зазначених питань, вони останні 12 років були неврегульованими. Не завжди це спільне використання земель відбувалося відповідно до нормативної бази. Недавно це питання піднімали у Генпрокуратурі. Означена діяльність нині набуває ознак упорядкованості. Проведення конкурсів на право укладення таких договорів показало: тут є певні можливості для здобуття додаткового фінансового ресурсу. За інформацією Головки МОУ, в 2017-му за такими договорами отримано майже 75 млн гривень. Отже, висновок очевидний: оборонне відомство через неефективне спільне землекористування раніше втрачало щонайменше 75 млн гривень на рік.

Слід звернути увагу й на те, що умовами порушень при використанні земельних ділянок є неналежне ведення їх обліку. Так, розбіжність між даними Міноборони і Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру щодо площі земель, на яких розміщені військові частини і підрозділи, становила у 2016-му 118 тис. га. Із 533,7 тис. га земель оборони, облікованих за МОУ, на близько 30% площ узагалі були відсутні будь-які правовстановлюючі документи. Заради справедливості зауважу: відомство дуже щільно взялося саме за оформлення правовстановлюючих документів на свої землі. Та й Конституційний суд зрештою встановив: відсутність у військових частинах правовстановлюючих документів, актів, що зовсім не означає підстав до втрати права користування цими активами!

Пришвидшити процес правовстановлення не так легко. Адже внесення всіх земель оборони до Держгеокадастру, їхня реєстрація вимагають чималих фінансів і часу. Певною перепорою стає і процедура погодження з місцевими органами влади, оскільки фактично МОУ – землекористувач, а власники ділянок – згадані органи влади. Не в усіх випадках вони йдуть назустріч. Секрет такої позиції банально простий: не хочеться розлучатися з ресурсом. Дехто із самоврядців досі за старою звичкою прагне скористатися "шпаринною" переведення земель оборони в комунальний чи інший статус. Так само доволіно ставляться вони до питання звільнення від сплати земельного податку, що належить до повноважень місцевої влади, таке саме ставлення і до права земельного сервітуту. Одні звільняють військові частини від цієї подати, інші – ні. А щодо держпідприємств МОУ взагалі застосовують максимальні розміри.

Так, уже існує чимало судових рішень про визнання недійсними рішень місцевих органів влади щодо переведення земель оборони в статус земель запасу. Але навіть за наявності таких рішень, квартирно-експлуатаційні органи не завжди вчиняють відповідні дії для держреєстрації цих ділянок. Відтак, у охочих з'являється "вікно" для повторного відчуження нерухомості.

У період земельного сервітуту власник не позбавляється права володіння, користування і розпорядження своєю земельною ділянкою. Земельні сервітути підлягають обов'язковій державній реєстрації в порядку, передбаченому ЗКУ, без державної реєстрації земельний сервітут не вступає в силу. Інформація про встановлення земельного сервітуту є невід'ємною частиною правовстановлюючого документа щодо земельної ділянки, на яку встановлено земельний сервітут. Таким чином і виникають земельні відносини як форма земельного сервітуту. Дія земельного сервітуту зберігається у разі переходу прав на земельну ділянку до іншої особи.

Із сервітутом разом у правовий вжиток увійшло поняття обмеження майна сервітутом. Власник обмеженого сервітутом майна не позбавляється ні одного із належних йому прав, однак він опиняється обмеженим у здійсненні права користування земельною ділянкою, так як це передбачено при праві сервітуту. Він уже не може вільно, на свій розсуд користуватися земельною ділянкою так, як він мав би змогу це робити у разі відсутності сервітуту. Подібне обмеження у праві користування впливає на зміст права власності, відповідно частково і обмежує його, тим самим формуючи знову земельні відносини [2].

Зміст сервітуту становить сукупність прав та обов'язків земельних відносин, зокрема можливість проходу,

проїзду через сусідню земельну ділянку, прокладання та експлуатацію ліній електропередачі, зв'язку і трубопроводів, забезпечення водопостачання та меліорації тощо. Отже, зміст сервітуту визначається насамперед обсягом прав сервітуарія щодо користування чужим майном. У цілому такі права можуть мати або позитивний, або негативний характер. Тобто правомочності сервітуарія можуть полягати або у можливості вчинення певних дій (прохід, проїзд, прокладання лінійних комунікацій тощо), або у можливості вимагати від власника обслуговуючого майна утриматися від такого його використання, яке за звичайних умов він мав би право вчиняти (наприклад, не заважати відведенню води із сусідньої ділянки).

Характерною особливістю сервітуту, як і кожного права на чужі речі, є його слідування за майном: він зберігає чинність у разі переходу права власності на майно, щодо якого він встановлений, до іншої особи. Правова природа сервітутних правовідносин робить можливим використання правових засобів захисту й виникнення спорів між власником та сервітуарієм лише у випадках, прямо зазначених у законі або договорі. Зокрема таке спеціальне правило встановлене законом, яке передбачає відшкодування збитків, завданих власникові майна, щодо якого встановлений сервітут, на загальних засадах.

У земельних відносинах досить часто виникають питання щодо поняття права земельного сервітуту та поняття обмежень прав на землю (ст. 110–115 ЗКУ). Їх, однак, необхідно розрізняти, оскільки зміст цих понять відрізняється. Сервітут – це право обмеженого користування чужою земельною ділянкою відповідно до угоди сторін або рішення суду. Обмеження ж прав на землю – це встановлення в адміністративному порядку заборон на окремі види господарської діяльності на земельній ділянці або вимоги не здійснювати певні дії, чи надання обмеженої можливості використовувати чужу земельну ділянку для чітко визначених цілей. Поруч із цією, існують й інші відмінності, зокрема:

– за встановлення та використання земельного сервітуту може стягуватися оплата, чого немає у випадках встановлення законодавством обмежень прав на землю;

– земельний сервітут може встановлюватися на підставі договору або за рішенням суду, а обмеження на використання власником земельної ділянки або її частини може бути встановлено в обсязі, передбаченому законом або договором. Установлення земельного сервітуту обмежує реалізацію права власності на конкретну земельну ділянку. Підставою для цього є домовленість між власниками сусідніх ділянок.

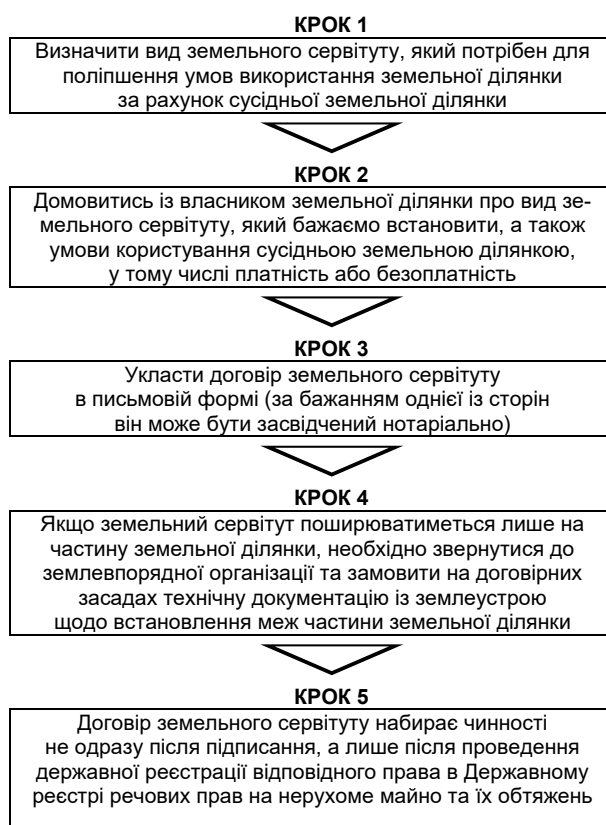
При цьому, однак, треба враховувати те, що кожен власник земельної ділянки або землекористувач відповідно до ч. 1 ст. 100 ЗКУ наділений правом вимагати встановлення земельного сервітуту для обслуговування своєї ділянки. Законодавство не встановлює спеціальних вимог щодо форми договору про встановлення земельного сервітуту. Нині загальної форми укладання договору сервітуту не існує, на жаль. Утім, за загальним правилом стосовно форми правочинів, передбачених статтями 206 та 208 ЦКУ, для такого договору є обов'язковою дотримання письмової форми. Нотаріальне посвідчення договору сервітуту може бути вчинене за бажанням сторін (стаття 209 ЦКУ).

При розгляді питання щодо проведення державної реєстрації земельного сервітуту необхідно врахувати важливий момент, що земельний сервітут може бути встановлений на користь власника сусідньої земельної ділянки, або будь-якої конкретної особи – це так званий особистий сервітут [3]. Важливим є факт, що сервітут не підлягає відчуженню, але зберігає чинність у разі переходу до інших осіб права власності на майно, щодо якого він установлений. Державна реєстрація договору про встановлення земельного сервітуту є обов'язковою в порядку, установленому для державної реєстрації прав на нерухоме майно. При недосягненні згоди між власниками або користувачами щодо земельної ділянки – право сервітуту може набуватися в судовому порядку.

Особа, зацікавлена в установленні сервітуту, вправі подати позов до суду. Це впливає з передбаченої законом статті права вимагати встановлення земельного сервітуту для обслуговування своєї земельної ділянки. При цьому позивач має довести в суді, що нормальне використання його земельної ділянки є неможливим без обтяження сервітутом чужого майна (земельної ділянки), і що задовольнити потреби сервітуарія будь-яким іншим способом неможливо. Укладенню договору сервітуту передують виготовлення документації із землеустрою. Для встановлення права сервітуту на частину земельної ділянки, виготовляється технічна документація із землеустрою щодо встановлення меж частини земельної ділянки, на яку поширюється право сервітуту. Замовниками технічної документації можуть виступати органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні або юридичні особи, заінтересовані в набутті права сервітуту.

Для виготовлення технічної документації замовник укладає з розробником договір, у якому відображаються вартість і строк виконання робіт із землеустрою. До договору додається технічне завдання на виконання робіт та кошторис. Процедура оформлення полягає в декількох кроках (табл. 2).

Таблиця 2. Процедура оформлення земельного сервітуту

Установлення меж частини земельної ділянки, на яку поширюються права сервітуту, проводиться відповідно до топографо-геодезичних і картографічних матеріалів [4]. Згідно із ЗКУ існує вичерпний перелік підстав припинення дії земельних сервітутів. За настання таких підстав автоматично дія земельного сервітут не може бути зупиненою, це є лише підставою для скасування його державної реєстрації. У разі скасування державної реєстрації земельного сервітуту його дія припиняється у визначеному порядку.

Отже, підставами для скасування державної реєстрації земельного сервітуту є:

а) поєднання в одній особі суб'єкта права земельного сервітуту, в інтересах якого він установлений, і власника (користувача) обслуговуючої земельної ділянки. Поширеним є випадок купівлі чи отримання в користування земельної ділянки, що є пануючою, суміжної ділянки, що виступає як обслуговуюча, і навпаки – придбання у власність чи отримання в користування власником обслуговуючої земельної ділянки суміжної ділянки, яка є пануючою;

б) відмова особи, в інтересах якої встановлено земельний сервітут, від користування сервітутом. У будь-який час особа, яка володіє правом сервітуту, може відмовитися від нього. Але обов'язковою умовою є звернення до органу державної реєстрації прав на землю з письмовою заявою про відмову від нього;

в) рішення суду про скасування земельного сервітуту. Єдиною підставою про недійсність сервітуту є рішення суду, яке вже вступило в силу. У випадку прийняття такого рішення суд має направити його до органу державної реєстрації прав на землю для внесення відповідних змін до державного реєстру прав на нерухоме майно;

г) закінчення строку дії, на який був установлений земельний сервітут. Тобто тимчасові земельні сервітути, термін дії яких зазначений у договорі про встановлення земельного сервітуту чи в рішенні суду, закінчився. Земельні сервітути, які були зареєстровані в органах державної реєстрації прав на землю, автоматично втрачають дію після закінчення терміну, на який вони встановлювалися;

д) невикористання земельного сервітуту протягом трьох років.

При встановленні земельного сервітуту власник чи користувач завжди є обмеженим у правах обслуговуючої земельної ділянки. Тому невикористання земельного сервітуту протягом щонайменше 3-х років свідчить про відсутність інтересу або бездіяльність з боку власника пануючої земельної ділянки, що може бути пояснено закінченням потреб користувача в земельній ділянці. Для скасування земельного сервітуту у зв'язку з його невикористанням протягом 3-х років власнику обслуговуючої земельної ділянки як зацікавленій особі слід подати до органу державної реєстрації прав на землю відповідну заяву, до якої необхідно додати незаперечні письмові докази невикористання земельного сервітуту протягом 3-х років. Якщо власник обслуговуючої земельної ділянки не має таких письмових доказів, він може звернутися до суду з позовом про скасування земельного сервітуту саме у зв'язку з його невикористанням протягом 3-х років. Суд може прийняти рішення, наприклад, на основі показання свідків та інших підстав. Цікавим є момент, що ст. 102 ЗКУ не передбачає внесення змін до державного реєстру земель як необхідну умову припинення земельного сервітуту. Отже, чинне законодавство України не ставить припинення земельного сервітуту в пряму залежність від внесення змін про

припинення права до державного реєстру земель. Як свідчать дані, зазвичай дія припинення земельного сервітуту випадає на принцип закінчення терміну, на який був установлений сервітут.

Відтак, є підстави стверджувати, що у ЗКУ закладена можливість зміни чи припинення права на земельну ділянку у зв'язку з фактом реєстрації, якщо це буде прямо передбачено нормами закону. Отже, вона має бути реалізована.

Важливо відзначити, що оскільки чинність сервітуту пов'язана з його реєстрацією, припинення права має відбуватись із внесенням змін до державного реєстру земель, які скасовують реєстрацію та підтверджують припинення сервітуту. Викладене стосується усіх підстав припинення сервітутного права. Таким чином, підставою припинення земельного сервітуту має бути юридичний склад, який включає як власне настання обставини, передбаченої в законі, так і дотримання відповідної процедури внесення змін до державного реєстру земель. Отже, у ЗКУ фактично змішуються підстави і порядок припинення земельного сервітуту, що не сприяє правильному розумінню й застосуванню відповідних підстав. Законодавчо визначені підстави припинення земельного сервітуту потребують корегування. Доцільно чітко визначити припустимі та вичерпні підстави можливості припинення земельного сервітуту за волевиявленням особи, яка вимагала встановлення земельного сервітуту. До складу умов, порушення яких може припинити сервітутні правовідносини, слід віднести встановлені договором (рішенням суду) та імперативні вимоги земельного законодавства до здійснення прав на земельні ділянки.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

На основі обґрунтованих наукових положень проаналізовано підстави встановлення та припинення сервітутів для практичного застосування їх у військовій сфері.

С. Титова, канд. геогр. наук, доц.,

Л. Гребеник, студ.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ОСОБЕННОСТИ ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ ЗЕМельНОГО СЕРВИТУТА И ЗЕМЛИ ОБОРОННОГО НАЗНАЧЕНИЯ

На основе обоснованных методологических положений представлены особенности оснований установления и прекращения сервитутов для их практического применения в военной сфере. Раскрыто содержание сервитутов в системе ограничений и отделены сервитуты от способов легитимного установления границ права собственности.

Ключевые слова: земельный сервитут, пользования, сервитуарий, владелец, земельный участок.

S. Titova, PhD in Geography, Associate Professor,

L. Grebenyk, Student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE PECULIARITIES OF THE FORMATION PROCESS OF LAND SERVITUDE AND LANDS FOR DEFENSE PURPOSES

The article, based on sound methodological provisions, presents the peculiarities of the foundations for the establishment and termination of servitude for their practical application in the military sphere. The content of servitude in the system of restrictions is disclosed and servitude is separated from the ways of legitimate establishment of the boundaries of property rights.

Keywords: land servitude, use, servuturium, owner, land plot.

Розкрито зміст сервітутів у системі обмежень і відмежовано сервітуту від способів легітимного встановлення меж права власності.

У процесі розкриття змісту встановлено місце сервітутів у системі обмежень і відмежовано сервітуту від способів легітимного встановлення меж права власності.

Перспективним у процесі встановлення земельного сервітуту для земельної ділянки є подальший розвиток, зокрема для військової сфери, розрізняючи поняття земельного сервітуту як установленого договором або судом речового права, наслідком якого є обмеження прав власників інших ділянок, та законодавчо встановлені обмеження прав власників земельних ділянок в інтересах сусідів, що не породжують речового права інших осіб.

Список використаних джерел:

1. Литвиненко І. В. Проблеми встановлення земельних сервітутів при формуванні нових об'єктів нерухомого майна / І. В. Литвиненко // Часопис Київського національного університету будівництва та архітектури. – 2013. – № 50. – С. 207–212.

2. Предчук Т. В. Право користування чужим майном (сервітут) у цивільному праві України / Т. В. Предчук // Науковий вісник публічного та приватного права. – 2016. – № 6. – С. 86–89.

3. Скрипник В. Сервітут як спосіб здійснення речових прав / В. Скрипник // Підприємництво, господарство і право. – 2017. – Вип. 1. – С. 44–49.

4. Шульга М. А. Самовільне зайняття земельних ділянок / М. А. Шульга // Юридичний вісник України. – 2004. – № 32. – С. 9.

5. Проблеми правового регулювання земельного сервітуту за законодавством України: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції "Ліга студентів асоціації правників України", (Суми, 19–20 травня 2016 р.) / Сумський державний університет. – Суми, 2016. – 105 с.

6. Конституція України: станом на 30.09.2016 р. : відповідає офіц. тексту. – Київ : Право, 2016. – 64 с.

7. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. № 3–4. – Ст. 27.

Надійшла до редколегії 27.03.18